

**ATEŞ VE GÜNEŞ, ZEYTİNDAĞI VE
CUMHURİYETİMİZİN İSİMSİZ KAHRAMANLARI¹**

*FIRE AND SUN, MOUNTOLIVE AND NAMELESS HEROES OF
THE TURKISH REPUBLIC*

Doç. Dr. Fatma KALPAKLI

Selçuk Üniversitesi

ORCID: 0000-0002-0865-5373

Özet

Bu çalışmamızda, Falih Rıfkı Atay'ın *Ateş ve Güneş, Zeytindağı* romanında adı geçen Konya, Ilgın'lı nefer² Mehmet karakteri üzerinden ulusumuzun 29 Ekim Cumhuriyet Bayramımıza kavuşmasında emeği geçen tüm "isimsiz kahramanların" hatırlanması, anlaşılmaya çalışılması ve bu isimsiz kahramanların Cumhuriyetimize olan katkılarının altının çizilmesi hedeflenmektedir. Nitekim milli mücadele birlik, beraberlik ve çok farklı etnisite ve dini gruplardan oluşmasına rağmen Anadolu halkının "özgürlük ruhu ve aşkı" çerçevesinde topyekûn verdiği bir mücadeledir ki bunda en genç erden Başkumandan Atatürk'e kadar giden ve adeta bir domino etkisi yaratarak tüm yurdu saran ve sanayileşmiş emperyalist Batılı devletlere karşı iman dolu göğsünü siper eden milyonlarca isimsiz kahramanın destanıdır.

Anahtar Sözcükler: Falih Rıfkı Atay; *Ateş ve Güneş, Zeytindağı*; 29 Ekim, Cumhuriyet; milli mücadele; isimsiz kahramanlar.

Abstract

This study aims to explore one of the soldiers named Mehmet (of Ilgın, Konya) mentioned in Falih Rıfkı Atay's book, *Fire and Sun, Mountolive*. In doing so, we aim to express our gratitude and respect to all "the nameless heroes", who contribute to the founding of the Turkish Republic. In the establishment of the Turkish Republic, each and every soldier (regardless of their rank, under the leadership of Mustafa Kemal Atatürk) has important responsibilities and by commemorating Mehmet of Ilgın in *Fire and Sun, Mountolive* we want to emphasize the patriotic deeds of many nameless heroes by having a glimpse into the memories of Mehmet of Ilgın and Falih Rıfkı Atay during WWI. It is an undeniable fact that despite many differences with regard to their ethnic, class and cultural background, Anatolian people from all walks of life manage to come together and fight for the independence of our country. Hence, our ancestors following Atatürk as their commanders has become the role model for all the nations, who fight against the Imperialist countries since many Anatolian people/nameless heroes illustrated through their deeds how "the spirit of freedom and the love of independence" might win a glorious victory against the Western colonial powers. Thus, we think that the Republic Day of October 29th is a good opportunity for us to commemorate our veterans, martyrs and express our deep gratitude towards them for the sacrifices they made for our national independence.

Keywords: Falih Rıfkı Atay; *Fire and Sun, Mountolive*; October 29, The Turkish Republic; national independence, nameless heroes.

¹ Bu çalışma, "4. Uluslararası 29 Ekim Bilimsel Araştırmaları Sempozyumu" etkinliğinde sunulan bildirinin tekrar gözden geçirilerek genişletilmiş halidir.

² **Nefer:** rütbesiz asker, er.

“Allah yolunda öldürülenler için ‘ölüler’ demeyin! Tam aksine, onlar diridirler ama siz farkında olmazsınız-Bakara-154”. (Öztürk, *Kur’anı Kerim Meali*: 2014, s.413)

GİRİŞ

Bu çalışmamızda, Falih Rıfki Atay’ın *Ateş ve Güneş, Zeytindağı* romanında adı geçen Konya, Ilgın’lı nefer Mehmet karakteri üzerinden ulusumuzun 29 Ekim Cumhuriyet bayramımıza kavuşmasında emeği geçen tüm “isimsiz kahramanların” hatırlanması, anlaşılmaya çalışılması ve bu isimsiz kahramanların Cumhuriyetimize olan katkılarının altının çizilmesi hedeflenmektedir. *Ateş ve Güneş* eserin Cumhuriyet’in ilanından önceki versiyonu, *Zeytindağı* ise Cumhuriyet’in ilanından sonra yeniden gözden geçirilip, yeniden basılan versiyonudur.

Bizim üzerinde duracağımız husus ise eserdeki ve tarihimizdeki bağımsızlığımız için mücadele eden, emek veren milyonlarca isimsiz kahramana ithafen (ve ayrıca Konya’da çalışan bir akademisyen olarak da bunu kendime bir vazife edinerek), eserde kısaca bahsedilen ama Falih Rıfki Atay’ın hayranlığını ve minnettarlığını kazanan Konya, Ilgın’lı nefer Mehmet karakteri olacaktır. Falih Rıfki Atay’ın birinci elden harp esnasında yaşadıklarını Falih Rıfki Atay’ın *Ateş ve Güneş, Zeytindağı* adlı eserinde bulmak mümkündür:

[Kendisi] I. Dünya Savaşı yıllarında, ihtiyat zabiti olarak Suriye’de Cemal Paşa’nın özel kâtipliğini yap[ar] ve Cemal Paşa, Bahriye Nazırı olunca Falih Rıfki da Cemal Paşa’nın Özel Kalem Müdür Yardımcısı ol[ur]” (Şirin: 2009, IV). Bahriye Nezareti’nde Cemal Paşa’nın yanında çalışan Falih Rıfki, savaşın ilerleyen günlerinde hükümetin Kanal Cephesi’ndeki harekâta büyük önem vermesi nedeniyle bizzat Cemal Paşa’yı Bahriye Nazırlığı kendinde kalmak üzere Kanal Cephesi’ne ve Suriye’deki Dördüncü Ordu Komutanlığı’na göndermesi üzerine Yedek Subay olarak Paşa ile birlikte Şam’a gi[der] (Kabacalı: 2001, 164-166).

Kitabın başlığı ise Cemal Paşa’nın 4ncü Ordu Karargâhının bulunduğu Kudüs’ün doğusundaki Zeytindağı adlı tepeden” gelmektedir. (“Roman Basımı İçeriği Hakkında”). Nitekim Atay da Zeytindağı’ndaki askeri karargâhta yedek subay olarak görev yapmaktadır. Eser ile ilgili olarak, araştırmacı İnan şunları ifade etmektedir: “Kurtuluş savaşı esnasında savaşı destekleyen yazılar yazan Atay, sonradan kaleme aldığı *Zeytin Dağı* adlı eserinde Cemal Paşa’nın yanında geçirdiği yıllarını farklı bir bakış açısıyla anlatır. Suriye ve Filistin’deki savaş anılarını ise *Ateş ve Güneş* adlı kitabında toplar” (İnan: 2014, 404).

Atay eserinde savaş sırasındaki irili ufaklı birçok anısını anlatır, fakat erlerden Konya, Ilgın’lı nefer Mehmet’ten çok etkilenir ve kitaptaki bir bölümün hemen hemen yarısında, nefer Mehmet üzerine olan izlenimlerini anlatmaktadır.

Şöyle ki Atay son Filistin seyahatinden Kudüs’e dönmüş ve zabıtlığe terfi etmiştir (bakınız Atay, *Ateş ve Güneş, Zeytindağı*: 2018, 144) ve kendisine işlerinde yardım edecek bir nefere ihtiyacı vardır. Bu konuda her gün Karargâh Kumandanını rahatsız ettiğini söyler eserinde ve Mehmet ile ilk karşılaşmalarını su sözler ile anlatır:

Sanatoryumun parlak camlı ve parke döşeli koridorlarında düşkün vücutlu, esvabları eski ve solgun birkaç nefer duruyordu. Yerlileri ve şehirlileri süratle geçip iki taşralı nefer karşısında durdum...

...

- Senin ismin ne? Dedim
- Sert askeri duruşuyla cevap verdi:
- Mehmet
- Nerelisin?
- Ilgın’dan

-Bu İlgin nerededir?

Gözleri boşalıp baktı:

-İşte, şu Konya'nın üstünde, dedi.

Elleri güneşten yanmış, sert eşyadan yırtılmıştı. Vücudunu ve ruhunu hurdahaş eden nagehani bir sedmeden çıkmış gibiydi. Bana kifayet edecek bir nefer değil, bir fena sergüzeştin ortasından rahat bir havaya çıkarmak için Mehmet'i istedim ve seyislik ettirmeye karar verdim. (Atay: 2018, 145)

Atay, Mehmet'in mağrur duruşunu sever ve onun hayat hikâyesini merak eder, fakat Mehmet çok fazla konuşmayan, ancak verilen görevleri titizlikle yapan bir "hizmet neferi[dir]" (Atay: 2018, 146). Atay eserinde onu anlatırken,

Mehmet günde yüzlerce defa yanıma gelmeye, emirlerimi almaya mecburdu. En terbiyeli bir asker kadar vaziyetine sadık kalıyordu. Bir saniye laubali olduğunu ve hazır olmadığını (Atay: 2018, 146) görmedim. Hâlbuki daima zabitlerinin yanında bulunan neferler günden güne laubali olurlar (Atay: 2018, 147).

...

-Bu adamda tahkir görmemek, kim bilir nasıl hissettiği izzeti nefisini yüksek tutmak için kendi kendine bir azim var. (Atay: 2018,147)

Bir ara Atay Kudüs'ten İstanbul'a gider ve Mehmet'i de beraberinde götürür. Fakat ilginç bir şekilde Mehmet hep ya kışlada ya da Atay'ın odasının kapısının önünde hazır bulunmaktadır ve İstanbul'u dolaşmaya, keşfetmeye yeltenmemektedir. Atay bu durumu Mehmet'in payitahtta "bir acemi adam gibi" (Atay: 2018,147) görünmek istemediğine yorar. Onun İstanbul'un sokaklarında kaybolmaktan korktuğunu düşünür.

Ancak, aynı Mehmet Kudüs'te saatinin camı kırılan ve çok zor beğenen bir zabitin saatine cam bulma görevini ustalıklı ifşa ederek, büyük bir hüner göstererek herkesin takdirini ve hayranlığını kazanır. Okuyucular olarak bu bize günümüz şartlarında çok basit bir görev gibi gözükabilir, fakat o günün şartlarında ve Mehmet'in Arapça da bilmediği göz önüne alınırsa bu zannettiğimiz kadar kolay bir iş değildir. Eserde, Mehmet'in yüzünde görevini yapmış olmanın haklı gururu vardır. Bu sahneyi, Atay eserinde "Yüzünün kuvvetsiz çizgisinde, kuvvetsiz bakışında ve kuvvetsiz sesinde derin bir gurur ve galebe ihtirazı vardı"(Atay: 2018, 151) diye anlatır. Anadili konuşulan İstanbul'da kaybolma korkusuyla sokaklarda gezmeye bile çıkmayan, Mehmet dilini bilmediği Kudüs'ün altını üstüne getirmiş ve zabitinin ihtiyaçlarını tedarik etmişti. Bu görev, Atay'ın da dile getirdiği üzere, hiç de kolay değildi çünkü

O vakitler Kudüs'te böyle ince eşya değil, basit ve faydasız bir zeytin ağacı işlerinden başka hiçbir şey bulamıyorduk. [Zabit] Arkadaşım, cam bulma vazifesini Mehmet'e verdi. Neferim bilmediği Kudüs'le anlamadığı Arapça lisanı arasında akşama kadar dolaşıp bu camı aradı. Geç vakit odanın küçük dolabın üstünde arkadaşımın camı takılmış saatini bulduk. İyi bir cam, ucuz bir fiyat... (Atay: 2018, 151).

İlgin'li Mehmet'in karakteri, görevine duyduğu saygı ve bağlılık, onun karargahta daha da kabul görmesine ve kendisine daha da saygı duyulmasına neden olur; "onun hiç gevşemeyen ciddiyeti [insanlar arasında] devamlı bir hürmet uyandırıyor" (Atay: 2018, 151) denmektedir eserde.

Ketum olan Mehmet'in hayatına dair ayrıntıları Atay ancak zaman içinde Mehmet'in kendisinden öğrenebilir. Mehmet'in hikâyesi aslında eserde birçok Mehmetçik'in de hayat hikâyesine ayna tutmaktadır ve onların durumlarını anlatan güzel bir örnek teşkil etmektedir. Mehmet beş yıldır askerdir ve savaşa katılmak için geride genç karısını ve babasını bırakmıştır. Atay ona çocuğu olup olmadığını sorduğunda, Mehmet "Bilmem"(149) cevabını verir. Ancak, Mehmet içinde gizli den gizliye belki savaş zamanlarının insana daha da telkin ettiği "zürriyetini devam ettirme içgüdüsüyle" geride büyüyen bir çocuğu olabileceği hayaline tutunmaktadır. Bunu üzerine, Atay Kaymakam'a resmi bir tezkire yazdırır ve Mehmet'in üç sene önce babasına yazdığı mektuba karşın babasından bir cevap gelir. Atay'ın umduğunun aksine onun bu jesti Mehmet'in üzerinde bir değişiklik yapmaz:

Mehmet bu mektuptan hiç bahsetmedi. Bir gün ben bahsi tazeledim:

-Baksana, çocuk yok dedi.

Mektupta çocuk bahsi geçtiğini hatırlamıyordum. Zavallı nefer, beş sene gurbetten sonra ocağında bulacağı bir yadigârın rüyasını taşıymıştı. Mektubun sükûtu bu ümidi öldürmüştü. Bu çocuk belki hiç doğmamıştır. Belki de doğup ölmüş ve unutulmuştur. Böyle ıstıraplara bizden başka türlü insanlar sabredebilir. (Atay: 2018, 150)

Mehmet duygularını, acılarını çok dillendirmemekte ve kendini işine, orduya adamaktadır. Ancak ilerleyen günlerde, Osmanlı, Güney cephesinden çekilmek durumunda kalır ve bu durumu Atay şu sözlerle anlatır:

Bir gün talih Filistin'de bizden yüz çevirdi... Herkes durgun, bi-kimse, vatan vermiş insanların ağır kederi altında düşünüyordu. Sonra büsbütün İstanbul'a dönmek takarrür etti.

-Mehmet seni beraber götüreceğim.

Başını sallayıp:

-Pekâlâ! dedi.

-Kudüs'ün düştüğünü haber aldın mı?

-Kaçtık mı dersin?

-Kaçmadık ama İngilizler çoktu.

Hiç sesini çıkarmadı. (Atay: 2018, 153)

Bu sohbette, "[k]açmadık ama İngilizler çoktu" ifadesi önemli bir ibaredir. Nitekim o dönem hakkında yazılan tarihi kaynaklarda ve günlüklerde de aynı durum gözlemlenmektedir. Konu ile ilgili olarak ilk aklımıza gelen ve "çöl tilkisi" olarak da bilinen İngiliz casusu Gertrude Bell ve Avusturya-Macaristan asıllı Leopold Weiss'in anılarında da sık sık İngiliz sömürgecilik taktiklerine, özellikle de "böl ve yönet politikasına" (bakınız Avar, *Böl ve Yut*) değinilmektedir. Osmanlı ile İngiltere arasındaki sorunlar, Araplar ile Türkler arasındaki dini, kültürel ve finansal bağların zayıflatılması çalışmaları ve hatta zaman zaman bu nedenle Arapların üstüne İngiliz uçakları tarafından atılan bombalama sahneleri anlatılmaktadır.

Örneğin, Gertrude Bell'in anılarında daha sonra bazı Arapların, Türklere katılarak, Atatürk'ün çevresinde toplanmak istediğini ve bu yüzden İngiliz mandasına karşı ayaklandığı ve bu ayaklanmaların İngiliz uçaklarından atılan bombalarla bastırıldığı anlatılmaktadır (daha fazla bilgi için bakınız Wallach'ın *Desert Queen-The Extraordinary Life of Gertrude Bell- Adventurer, Adviser to Kings, Ally of Lawrence of Arabia* adlı kitabı).

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Musevi kökenli vatandaşlarından gazeteci-yazar Leopold Weiss, sonradan Müslüman olarak Muhammed Esat ismini almıştır ve *Mekke'ye Giden Yol* isimli kitabında Arap kabileleri arasındaki içsel çatışmalara ve onların Osmanlı ve İngiliz İmparatorluğu ile olan ilişkilerine de değinmektedir.

Gertrude Bell'in, Falih Rıfki Atay'ın ve Leopold Weiss'in ya da yeni ismiyle Muhammed Esat'ın anılarındaki ortak nokta Ortadoğu'da, Körfez bölgesinde İngilizlerin etkisinin ve kontrolünün güçlü olduğudur ve Atay'ın Mehmet ile olan sohbetinde de yine bu hususun altı çizilmektedir ve bu nedenle 29 Ekim, Cumhuriyet Bayramı bu bölgede canı pahasına hizmet eden askerlerimizi yâd etmek için önemli bir fırsattır diye düşünüyoruz.

Nitekim, *Ateş ve Güneş, Zeytindağı*'nda, Kudüs'e veda etmeden önce, Atay nefer Mehmet'e son bir görev verir ve bu görev maalesef onun hayatının da son görevi olacaktır:

Veda haftası içinde Mehmet'i karargâhın yük arabalarından biriyle uzak bir çiftlikten bize erzak getirmeye yolladım. Ertesi gece Şam'ın mütemadi, yapışkan, ılık yağmurlarından biri başladı. Şu cılız atlı araba ile Mehmet'in ve arkadaşlarının çektiği sıkıntıyı düşünüp muazzep oluyordum. Yol biraz tehlikeli ve masun menzillerden mahrumdu. Mehmet sabaha karşı ıslak, yorgun, uykusuzluktan harap geldi.

-Erzakı getirdiniz mi?

-Evet

-Çok ıslandı mı?

-Hayır

Dışarıya çıkıp baktım. Mehmet çuvalları dizmiş ve en üste kendi paltosunu koymuştu. Paltonun kuru görünen yerinden Mehmet'in ceketle oturup eşyayı muhafaza ettiği anlaşılıyordu (Atay, 153).

Mehmet bu gecenin tesirinden kurtulamadı. Hastalığı ve zayıflığını gördükçe için için sızlıyordum. İstanbul seyahati onu büsbütün yordu. Zaten kuvvetli olmayan vücudu, şikâyetsiz geçirdiği uzun kış günlerinde yavaş yavaş büsbütün düşüyordu. Hastanede birkaç hafta kaldıktan sonra doktorlar uzun bir müddet için tebdil-i heva etmesine lüzum gösterdiler. Köyüne avdet fikri Mehmet'te hiç göstermediği mesruriyetlerden birini uyandırdı.

Şimdiye kadar bir çocuktan fazla önemli bulmadığı efendisinin [kast ettiği kişi kendisi F.R.Atay'dır] son günü, ilk ve son elini öperek bir baba hürmeti ederken:

-Mektup yaz, beni unutma, dedim.

Yeniyle yaşaran gözlerini sildi. Bu sefer "pekâlâ" bile demedi. Belli ki hiç unutmayacaktı. (Atay: 2018, 154).

SONUÇ

İlgın'lı Mehmet kendine verilen erzak getirme görevini canı pahasına, soğuğa ve yağmura rağmen yerine getirmiş ve böylece diğer karargâh üyelerinin yurtlarına sağ salim dönmelerine yardımcı olmuştur. *Ateş ve Güneş, Zeytindağı* eserinde macera filmlerini aratmayacak silahlı, bombalı olayların yaşandığı sahneler de yok değildir, fakat bu çalışmanın amacı İlgın'lı Mehmet gibi, hatta bugün adını bile bilmediğimiz ya da hatırlayamadığımız ve ülkemizin bağımsızlığında, Cumhuriyet'imizin inşasında katkıda bulunan tüm isimsiz kahramanlarımızı yâd etmek; kendilerinin ve katkılarının unutulmayacağını; tüm gazi ve şehitlerimize minnettarlığımızı bir kere daha dile getirme isteğidir.

Prof. Dr. Himmet Umunç'un da belirttiği gibi "Türk askeri emperyalist devletlere karşı göğsünü siper edip, Kurtuluş Savaşı'ı destanını kanıyla yazmıştır" (bakınız Umunç, "Anzaklar ve Çanakkale: Anzak Günlüklerindeki Gerçekler" ve ayrıca "Boş Hayaller: Anzakların Çanakkale Serüveni" webineri) . Bugün emperyalist devletlerin askerlerinin savaş günlükleri mevcut iken, maalesef bizim askerimizin günlükleri bulunamamaktadır çünkü çoğu okuma yazma bilmemektedir ve günlük tutamazlar, ama Cumhuriyetimizin inşasında İlgın'lı Mehmet gibi "canı ve kanı" ile bir Cumhuriyet destanı yazarak, şanlı tarihimizin önemli bir parçası olarak ebediyete kadar yüreklerimizde yaşayacaklardır.

Teşekkür Notu

Bu çalışmamızı çok yakın bir zamanda ebediyete uğurladığımız ve Cumhuriyet ruhunun 21inci yüzyıldaki en güzel timsali Şehit Astsubay Yusuf Ataş'a ve daha nice bugün isimlerini zikredemediğimiz tüm kahramanlarımıza saygı ve minnetimizin bir ifadesi olarak bu yüce gönüllü insanlara ithaf ediyoruz.

KAYNAKÇA ANAKAYNAK

Atay, Falih Rıfki. (2018). *Ateş ve Güneş, Zeytindağı*. İstanbul: Pozitif Yayınevi.

YARDIMCI KAYNAKLAR

Avar, Banu. (2016). *Böl ve Yut*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Esed, Muhammed. (2022). *Mekke'ye Giden Yol*. Çev. Ayşe Morgül Gündoğdu
İstanbul: İnsan Yayınları.

İnan, Ruhi. “Savaşın Gölgesindeki Metinler; Zeytindağı ve Necid Çölleri’nden Medine’ye”, *International Journal of Language Academy*. ISSN: 2342-0251. Cilt:2/4 Kış. s.403-411. https://ijla.net/?mod=tammetin&makaleadi=&makaleurl=256000350_24.pdf&key=29219.

Kabacalı, Alpay. (2001). *Cemal Paşa Hatıralar*. İstanbul: T. İş Bankası Kültür Yayınları, s.164–166.

Öztürk, Yaşar Nuri. (2014). *Kur'anı Kerim Meali*. İstanbul: Yeni Boyut. “Şehit Astsubay Yusuf Ataş'ın Vasiyeti”, <https://www.posta.com.tr/gundem/sehidin-vasiyeti-yurekleri-dagladi-2565020>.

Şirin, Funda Selçuk. (2009). *Falih Rıfki Atay (1893-1950)*, T.C. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih (Türkiye Cumhuriyet Tarihi Anabilim Dalı), Doktora Tezi, Ankara.

Umunç, Himmet. (2016). “Anzaklar ve Çanakkale: Anzak Günlüklerindeki Gerçekler/The Anzacs and Gallipoli: Facts in Anzac Diaries”, *EFD / JFL Edebiyat Fakültesi Dergisi/ Journal of Faculty of Letters*, Cilt/Volume 33 Sayı/Number 1 (Haziran/June 2016). 169-181.

Umunç, Himmet. (2021). “Prof. Dr. Himmet Umunç ve Dr. Alev Karaduman ile Boş Hayaller: Anzakların Çanakkale Serüveni”. ZESERCE Dijital Platformu ve Çanakkale Webineri, 18 Mart.

Wallach, J. (1996). *Desert Queen-The Extraordinary Life of Gertrude Bell-Adventurer, Adviser to Kings, Ally of Lawrence of Arabia*. New York: Nan A. Talese.

